

27. Ончуленко М. І. Переклад перформативної матриці «прохання» у політичному дискурсі / М. І. Ончуленко // Вісник СумДУ. – 2007. – Т. 2. – № 1. – С. 145–149. – (Серія «Філологія»).
28. Приходько А. І. Семантика і прагматика оцінки в сучасному англійському мові / А. І. Приходько. – Запоріжжя : Изд-во Запорізького гос. ун-та, 2004. – 321 с.
29. Рудницька Н. М. Вплив політичної та релігійної ідеології на переклад / Н. М. Рудницька // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 2011. – № 16 (227), Ч. І. – С. 61–64.
30. Сегол Р. І. Прагматика перекладу як основа міжмовної комунікації / Р. І. Сегол // Журналістика. Лінгвістика. Дидактика. – Полтава, 2010. – С. 258–262.
31. Тимко Н. В. Фактор «культура» в перекладі: [монографія] / Н. В. Тимко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Курск : Курск. гос. ун-т, 2007. – 227 с.
32. Тюленев С. В. Теория перевода : уч. пособ. / С. В. Тюленев. – М. : Гардарики, 2004. – 336 с.
33. Чередниченко О. Д. Міжкультурні аспекти перекладу / О. Д. Чередниченко // Мовні і концептуальні картини світу: Мови, культури та переклад у контексті Європейського співробітництва. – К., 2001. – С. 485–489.
34. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
35. Black E. Pragmatic Stylistics / E. Black. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. – 166 p.
36. Gudmanyan A. G. Basics of Translation Theory / A. G. Gudmanyan, G. I. Sydoruk. – К. : NAU, 2005. – Part I. – 96 p.
37. Gudmanyan A. G. Basics of Translation Theory / A. G. Gudmanyan, G. I. Sydoruk. – К. : NAU, 2007. – Part II. – 114 p.
38. Hatim B. Translation: An Advanced Resource Book / B. Hatim, J. Munday. – London, N Y: Routledge Taylor & Francis Groupe, 2004. – 373 p.
39. Leonardi V. Gender and Ideology in Translation : Do Women and Men Translate Differently? : a Contrastive Analysis from Italian into English / V. Leonardi. – Bern : Peter Lang AG, 2007. – 323 p.
40. Levontina I. B. Human Emotions Viewed through the Russian Language / I. B. Levontina, A. A. Zaluzniak // Emotions in Crosslinguistic Perspective. – 2001. – P. 291–336.
41. Nida E. Principles of Correspondence / E. Nida // The Translation Studies Reader. – NY: Taylor and Francis Group, 2004. – P. 153–167.
42. Nida E. Toward a Science of Translating: with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating / E. Nida. – Leiden: E. J. Brill, 1964. – 331 p.
43. Schäffner C. Translation as Intercultural Communication – Contact as Conflict / C. Schäffner, B. Adab // Translation as Intercultural Communication. – 1997. – P. 325–339.
44. Sydoruk G. I. Translation Theory Foundations / G. I. Sydoruk. – К. : Кондор, 2009. – 284 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

45. Баррі Дж. М. Пітер Пен / Дж. М. Баррі; [пер. з англ. Н. Косенко]. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2011. – 224 с.
46. Бушнелл К. Щоденник Керрі / К. Бушнелл; [пер. з англ. К. Плугатир]. – К. : КМ Publishing, 2011. – 352 с.
47. Монтгомері Л. М. Анна з Грін Гейблз: Книга для читання англійською мовою для студентів факультетів іноземних мов і філологічних факультетів. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 400 с.
48. Монтгомері Л. М. Енн із Зелених Дахів / Л. М. Монтгомері; [пер. з англ. А. Вовченко]. – Львів : Урбіно, 2012. – 320 с.
49. Barrie J. M. Peter Pan / J. M. Barrie. – L. : Penguin Books Ltd, 1995. – 185 p.
50. Bushnell C. The Carrie Diaries / C. Bushnell. – New York : Balzer + Bray, 2011. – 416 p.

УДК 81'1(092)(477.51)

К. В. Кіреєнко,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ

КАТЕГОРІЯ КАРТИНИ СВІТУ В НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ ПРОФ. А. С. ЗЕЛЕНЬКА (замість рецензії на ненадруковану книгу вченого)

Автор статті аналізує витлумачення категорії картини світу професором А. С. Зеленьком в рамках розроблюваного ним синергетичного детермінізму. Увагу зосереджено на відмінному підході вченого до розрізнення мовної та концептуальної моделей світу, а також на чотирьох інших ним виокремлюваних картинах світу.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, синергетичний детермінізм, картина світу, концепт, Ніжинська філологічна школа.

CATEGORY OF WORLD IMAGE IN THE SCIENTIFIC THEORY OF PROF. A. S. ZELENIKO (instead of a review of the unpublished book of the scientist)

The author of the article analyzes the interpretation of the category of world image by the professor A. S. Zelenko in the framework of his concept of synergetic determinism. The attention is focused on the unique scientist's approach to the differentiation of language and conceptual world images as well as on four other world images that are distinguished by the professor – everyday verbalized, artistic, mythological-religious and scientific world images. Most scientists write about only two world images, namely language world image and conceptual world image. Some linguists talk about folklore, mythological and scientific world images as well. The prominent Russian scholar M. V. Pimenova defines eight world images, namely language, conceptual, naïve, scientific, mythological, religious, philosophical and individual author's world images. According to the professor A. S. Zelenko, defined by other authors naïve and language world images are the verbalized everyday world image in his theory, individual author's world image is at the same time the verbalized artistic world image and language world image. Both M. V. Pimenova and A. S. Zelenko define all world images except for conceptual world image as the language world image since they are all verbalized. Both scholars trace all world images back to the primary sacred mythological everyday world image (according to A. S. Zelenko) or primary naïve (according to M. V. Pimenova).

Key words: cognitive linguistics, synergetic determinism, world image, concept, Nizhyn philological school.

КАТЕГОРИЯ КАРТИНЫ МИРА В НАУЧНОЙ КОНЦЕПЦИИ ПРОФ. А. С. ЗЕЛЕНКО (вместо рецензии на ненапечатанную книгу ученого)

Автор статьи анализирует истолкование категории картины мира профессором А. С. Зеленько в рамках разрабатываемого им синергетического детерминизма. Внимание сконцентрировано на отличном подходе ученого к различению языковой и концептуальной моделей мира, а также на четырех других им выделяемых картинах мира.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, синергетический детерминизм, картина мира, концепт, Нежинская филологическая школа.

Розвідка своєю з'явою зумовлена тим, що аналізована нами ще ненадрукована книга А. С. Зеленька ще раніше вийшла з більш широким змістом в край обмеженим тиражем під назвою «Проблеми семасіології в аспекті еволюції лінгвістичних парадигм» [2]. Тому логічним стає перевидання вже згаданої двотомної монографії за новим місцем роботи її автора у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя. Композиційно робота поглиблена, що стало можливим після прочитання (за її текстом) ученим спеціального курсу з семасіології студентам філологічного факультету НДУ ім. Миколи Гоголя.

Нині в українському мовознавстві активно сприймається когнітивна лінгвістика і її методологія – концептуальний аналіз. Утвердженню когнітивної парадигми в аспекті теоретичному завдячуємо А. В. Корольовій, І. О. Голубовській та ін. Шлях А. С. Зеленька до когнітивізму і повз нього до обґрунтованого ним лінгвістичного детермінізму відтворює книга «Структурна семантика під кутом зору загальнотеоретичних проблем» [3]. На думку вченого «лише когнітивна лінгвістика, відповідно лінгвістичний детермінізм дають змогу справді по-науковому поставити й розв'язати питання про значення в мові, про лексику зокрема» [2, Ч. 1, с. 39]. Пропагований А. С. Зеленьком синергетичний детермінізм як один з напрямків когнітивної лінгвістики зосереджується на витлумаченні значення у мові, структурі значення на основі тлумачення структури матеріалізованої у ньому свідомості, трансформуванні предметного значення у граматичне. Синергетичний детермінізм як напрямок когнітивної лінгвістики базується на еволюційній теорії, але з врахуванням дії вертикального переносу генів як анатомо-фізіологічних носіїв та архетипів-концептів як ідеальних феноменів [2, Ч. 1, с. 121].

Одним із пріоритетних завдань когнітивної лінгвістики є дослідження й моделювання картин світу та окремих їх фрагментів, оскільки саме картина світу, що існує у свідомості індивіда (або цілої народності), детермінує тією чи тією мірою відношення до реальної дійсності. Ця розвідка має на меті проаналізувати розповсюджені підходи до визначення картини світу провідними мовознавцями, у тому числі й А. С. Зеленьком, та виокремити індивідуальну концепцію останнього щодо досліджуваної категорії.

Дослідники традиційно розмежовують *концептуальну картину світу*, пов'язану з усім континуумом знань про світ, і *мовну картину світу* як засіб експлікації цих знань [4, с. 37]. Відображене в мовних формах, етнічно зумовлене осмислення й оцінювання зовнішнього світу стосовно певного етносу отримало назву *національно-мовної картини світу* [8, с. 62], під якою розуміють синтетичну єдність суб'єктивного та об'єктивного у світогляді людини, синтез духовно-індивідуальної та культурно-історичної субстанції.

Мовна картина (модель) світу започаткована В. фон Гумбольдтом, уточнена європейськими гумбольдтіанцями Л. Вайсгербером, Й. Тріром та американськими антропологами авторами лінгвістичної теорії відносності Е. Сепіром, Б. Уорфом. У радянському мовознавстві своєю з'явою вона завдячує дослідникам іноземних мов А. А. Уфимцевій, К. А. Левковській. В українське мовознавство фактично запроваджена дослідниками російської мови В. М. Туркіним та О. М. Шиловським, а утверджена – Ж. П. Соколовською.

Українська дослідниця Л. А. Лисиченко зазначає, що питання сутності мовної картини світу по-різному розв'язують у сучасному мовознавстві – «від максимального зближення мовної і концептуальної картин світу до визнання різного ступеня своєрідності відображення світу в кожній мові» [8, с. 37]. Концептуальну картину вважають більшою за обсягом порівняно з мовною, оскільки в концепті є більший обсяг невербалізованого змісту, а мовні засоби не завжди можуть виразити все, сприйняте органами чуття. Тобто не всі явища, наявні у свідомості людини, знаходять повне відображення в мові. Мова, будучи, своєю чергою, частиною свідомості-реальності, не може не впливати на когнітивну, тобто на концептуальну картину світу.

В. А. Маслова визначає концептуальну картину світу як абстрактну структуру, побудовану за законами логіки, яку виражено завдяки мовній картині світу. На думку вченої, «мовна картина світу передує концептуальній і формує її, тому що людина здатна розуміти світ і саму себе завдяки мові; саме в мові закріплюється суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний» [5, с. 122]. В. А. Маслова зазначає, що «концептуальні картини світу в різних людей можуть бути різними, наприклад, у представників різних епох, різних соціальних, вікових груп, різних сфер наукового знання та ін. Люди, які говорять різними мовами, можуть мати за певних умов близькі концептуальні картини світу, а люди, які говорять однією мовою, – різні. Отже, у концептуальній картині світу взаємодіють загальнолюдське, національне й особисте» [5, с. 169].

В. В. Жайворонок розуміє концептуальну картину світу як не лише систему понять про сукупність реалій довкілля, а й систему значень, втілених у ці реалії через слово-знак та слово-концепт [1, с. 26]. На його думку, «мовна картина світу – це мозаїкоподібна польова система взаємозв'язаних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних та граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля й внутрішнього світу людини, тобто загалом картину світу» [1, с. 26].

Російська дослідниця М. В. Піменова визначає мовну картину світу як сукупність знань про світ, які відображені у мові, а також засоби отримання та інтерпретації нових знань. При такому підході мова розглядається як певна концептуальна система і як засіб оформлення концептуальної системи знань про світ. *Наївну картину світу* вчена називає *національно лінгвокультурною*, що є обумовленою історичним досвідом народу, який закріплений у мові. Дослідження наївних (буденних, донаукових) уявлень про світ може розкрити такі основи національної свідомості, як менталітет народу, його ментальність та національна самобутність, співвіднести їх з культурними традиціями, міфологією, прийнятою системою символів. *Науковій картині світу* дослідниця дає потрібне тлумачення. Вона визначає її як: 1) систему знань, отриманих у різних науках, узагальнений образ світу, до складу якого входять уявлення про природу, суспільство та людину; 2) систему уявлень про природу, що складається у результаті досягнень різних природнонаукових дисциплін; 3) усю сукупність та систему знань в окремій науці, у якій фіксується цілісне бачення предмета даної науки, що формується на певному етапі її історії і змінюється з переходом від одного етапу до іншого (тому наявні такі терміни, як *біологічна картина світу*, *фізична картина світу*, *мовна картина світу* та ін.). Концептуальна ж картина світу представляє собою, на думку, М. В. Піменової, повну базу знань про світ (донаукових та наукових), накопичену за всю історію існування народу, що спілкується мовою. Концептуальна картина світу не співпадає з мовною. Вона складна за своєю будовою, відмінною її рисою є багаторівневість. Якщо в мові існують процеси архайзації та десемантизації, то в концептуальній картині світу акумулюється все, що колись було пізнане, назване та засвоєне. Перший рівень у концептуальній картині світу утворюють знання архаїчні, реліктові (донаукові), це знання дописемного періоду. Далі з'являється рівень знань, який частково фіксується у різного роду текстах. Наступні рівні – це знання різних наук, як систематизовані, так і несистематизовані [6, с. 20–22]. Окрім того, М. В. Піменова виділяє ще п'ять картин світу: міфологічну, фольклорну, релігійну, філософську й індивідуально-авторську [7].

Мовну і концептуальну моделі світу і п'ять запропонованих когнітивісткою М. В. Піменовою проф. А. С. Зеленько як апологет синергетичного детермінізму зводить лише до чотирьох. Вчений наголошує, що наївна і мовна (виражені вербально повсякденно-побутовою) – це фактично ословеснена повсякденно-побутова. Художня ословеснена – це втілена мовою художньої літератури індивідуально-авторська. Отже, за способом і засобами вираження індивідуально-авторська (художня) також може кваліфікуватися як мовна. Зрозуміло, що й повсякденно-побутова за формою – також мовна. Саме ці моделі більшою чи меншою мірою формують концептосферу. Постали вони на основі первинної сакрально-міфологічної повсякденно-побутової [2, Ч. 2, с. 128]. А. С. Зеленько, розрізняючи повсякденно-побутову ословеснену, художню, міфологічно-релігійну й наукову моделі світу (різні сфери психічної діяльності людини), констатує наявність у людини невербальної повсякденно-побутової моделі світу, часткових мистецьких, наукових і галузевих виробничих, а останнім часом й інтернетівських віртуальних моделей світу. Він усвідомлює дво- й тризначне тлумачення категорій мовної моделі світу, а тому за допомогою звукової природної (і писемного її еквівалента) виражаються за закономірностями конкретно-образного мислення вербальний (ословеснений) варіант (частка) повсякденно-побутової, ословеснений варіант (частка) художньої моделі світу, зокрема художньої літератури, частково опери, частково оперети тощо і галузеві варіанти наукових (поки загальнонаукової не сформовано) гуманітарних та соціальних наук [2, Ч. 1, с. 122].

Повсякденно-побутова картина світу як комплексна складається у процесі формування людини, вона представлена матеріальними предметами – знаряддями праці й засобами виробництва, предметами споживання, ідеальними предметами – у вигляді системи звичаїв, обрядів, народної творчості, усього мистецтва і мови. У повсякденно-побутової моделі світу одиниці змісту – конкретні життєві ситуації, виділювані у процесі повторюваних актів взаємодії людини з реальним світом, унаслідок чого пізнана реальність членується і маркується за допомогою різних органів чуття різним матеріальним відтворенням і, нарешті, із сформуванням природної звукової мови – у вигляді абсолютизованої штучно універсалізованої мовної моделі світу саме у процесі диференціації цієї синкретичної повсякденно-побутової моделі світу формуються уже названі моделі. Кожна з них має свою форму і зміст, але кожна з них щодо форми й змісту споріднюється з повсякденно-побутовою. Зміст у художньої моделі інший, ніж у повсякденно-побутової: у другій відчутна перевага супровідно-конотативних елементів. Одмінні моделі і в аспекті вираження: якщо у повсякденно-побутової одиниці змісту – побутове поняття, представлене словом-образом типу *хата, душа, серце*, то в художньої – художній образ, у фольклорі та художній літературі створюваний за допомогою метафоричного переносу. У кожній науковій галузевій моделі – свій зміст, як і своя специфічна форма. Позбавлений емоційно-експресивної й етнічно-етнографічної конотації, зміст фізики чи математики має універсальний раціональний наднаціональний панхронічний характер. Цей універсалізм наукової моделі в аспекті форми виявляється у тенденції складання галузеві наукової суспільної термінології у вигляді слів-інтернаціоналізмів [2, Ч. 2, с. 116].

А. С. Зеленько констатує, що наукова картина – фрагментарна на відміну від мовної, яка, у свою чергу, фіксує постійні зміни, наукова – порівняно стала, більш системна. У науковій основі становить інформація у вигляді понять, у мовної значення закріплені за словами й словосполученнями [2, Ч. 2, с. 122].

На думку дослідника, розрізнення мовної й наукової моделей світу – це питання про співвідношення повсякденно-побутової (художньої, релігійної) й наукової моделей світу, питання про співвідношення моделі пізнання й осмислення реального світу за допомогою понятійного мислення у вигляді лінгвістичної моделі як частини загальної наукової моделі.

Отже, А. С. Зеленько розрізняється не просто мовна, як це робив В. фон Гумбольдт, чи мовна й концептуальна моделі світу, як роблять деякі інші концептуалісти, а ословеснена повсякденно-побутова й ословеснена чи словесна художня, а також релігійні і наукова моделі світу. Моделі світу, таким чином, знаменують початок дискурсивного аналізу. Вчений зазначає, що мовну модель світу слід ототожнювати з повсякденно-побутовою у вербалізованому варіанті, а концептуальну – з науковою.

Цей новий варіант монографії обґрунтуванням автором теорії синергетичного детермінізму підсумовує не просто наукові здобутки професора А. С. Зеленька, але й відтворює еволюцію, найперше, українського теоретичного мовознавства в аспекті вивчення значення. Концепція дослідника в аспекті теоретичному базується на принципах синергетики. На цій основі професор утверджує в лінгвістиці парадигмальність, реалізовану у світовому мовознавстві еволюцією лінгвістичних парадигм від описового мовознавства до утвердженої на теоретичному і прикладному рівнях когнітивної лінгвістики. Відтворюючи еволюцію парадигм, вчений визначає статичні категорії семантики (модель, концепт, семема, сема) та динамічні семасіології (принципи прагматики, парадигматики і синтагматики).

У своїх роботах А. С. Зеленько констатує, що, якщо в російському мовознавстві вже напередодні чергової наукової ізоляції російських мовознавців поряд з утвердженням когнітивної парадигми практично запровадженням концептуального аналізу здебільшого викладачами-дослідниками регіональних університетів на основі вивчення лексичних рівнів російської мови (часто в зіставленні з європейськими) сприймалась і теорія когнітивної лінгвістики, про що свідчить кілька когнітивних форумів у Санкт-Петербурзі та Москві за участі розробників її теорії з Європи та США, то в українському когнітивна лінгвістика підсвідомо практично в аспекті реалізації підривної діяльності «руського мира» зусиллями деяких російських концептуалістів стала поширюватися лише в останні десятиріччя. Причина такої відсталості, на думку А. С. Зеленька, – утверджувана тривалими періодами другорядність функціонування та провінційність у сприйнятті українською наукою зарубіжних інновацій.

Література:

1. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 2004. – № 5 – 6. – С. 24–35.
2. Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті еволюції лінгвістичних парадигм : монографія : у 2 ч. / А. С. Зеленько; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Ч. 1. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 249 с. ; Ч. 2. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 230 с.
3. Зеленько А. С. Структурна семантика під кутом зору загальнотеоретичних проблем / А. С. Зеленько. – Луганськ : Альма-матер, 2000. – 126 с.
4. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5 – 6. – С. 36–41.
5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В. А. Маслова. – Минск : Тетра-Системс, 2004. – 256 с.
6. Піменова М. В. Об эволюции концептуальной системы / М. В. Піменова // Лингвистика XXI века : сб. науч. ст. : к 65-летию юбилею проф. В. А. Масловой / соред. В. В. Колесов, М. В. Піменова, В. И. Теркулов. – Серия «Концептуальный и лингвальный мир». – Вып. 3. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2013. – 944 с. – С. 20–37.
7. Піменова М. В. Языковая картина мира : учеб. пособие / Марина Владимировна Піменова. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Кемерово : КемГУКИ, 2011. – 106 с. – (Сер. «Славянский мир»).
8. Садовник-Чучвага Н. Відображення родової концептосфери давньоанглійської героїчної поезії в номінаціях концептуальних сегментів ЖИТТЯ та СМЕРТЬ / Надія Садовник-Чучвага // Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту. – Вип. 551–552. Германська філологія. – Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т, 2011. – С. 61–71.